

Yergin, D. "The Energy Crisis Will Deepen". *Project Syndicate*. July 11, 2022. <https://www.project-syndicate.org/commentary/energy-crisis-will-deepen-no-supply-by-daniel-yergin-2022-07?barrier=accesspaylog>

Zelenko, O. O. "Enerhetychna kryza u YeS ta yii prychyny" [Energy Crisis in the EU and Its Causes]. *Suchasni peretvorennia mizhnarodnoho biznesu* (2022): 22-25. <https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/8a3d6867381aab92488a18d25e70a986.pdf>

Zelenko, O. O. "Zelena enerhetyka: yii skladovi ta faktory rozvytku v svitovii ekonomitsi" [Green Energy: Its Components and Development Factors in the Global Economy]. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU imeni H. S. Skovorody. «Ekonomika»*, no. 19 (2021): 60-70. <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/economics/article/view/3676>

Zelenko, O. O., Hutsan, T. H., and Osmirko, I. V. "Vodneva enerhetyka ta perspektyvy yii rozvytku v ekonomitsi Ukrainy" [Hydrogen Energy and Potential for Its Development in the Economy of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 8 (2022): 20-26. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-20-26>

УДК 339.5
JEL: C45; F14; F18; F63
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-53-62>

СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

©2025 ТЕЛЬНОВА Г. В., ШВЕЦЬ Н. С.

УДК 339.5
JEL: C45; F14; F18; F63

Тельнова Г. В., Швець Н. С. Структура зовнішньої торгівлі та економічне зростання України: емпіричний аналіз

Роботу присвячено обґрунтуванню бачення розвитку зовнішньої торгівлі України, яке полягає в установленні гібридної політики поєднання лібералізму та протекціонізму, що забезпечує оптимальну структуру експорту та імпорту з огляду на максимізацію темпів економічного зростання. Метою статті є емпіричне доведення залежності економічного зростання України від особливостей структурної будови експорту та імпорту. Проаналізовано вплив часток імпорту та експорту товарних груп на ВВП України за допомогою багатовимірного кластерного аналізу. У процесі дослідження встановлено, що експортна діяльність є ключовим чинником економічного зростання країни, тоді як імпорт відіграє другорядну роль. Експортна структура включає стратегічно важливі товарні групи, такі як чавун і сталь, зернові культури, тваринні та рослинні жири, які створюють значну додану вартість і мають високий вплив на економічний розвиток. Високий рівень інтеграції в глобальні ринки, особливо через експорт металургійної та аграрної продукції, підвищує конкурентоспроможність України на міжнародній арені та забезпечує стабільні надходження валюти в країну. Імпортна структура, хоча й включає великі обсяги мінерального палива, транспортних засобів і машинобудівної продукції, має обмежений вплив на економічне зростання. Основна частина імпортованих товарів є споживчими або сировинними продуктами, що не сприяють створенню доданої вартості. Структура імпорту не має суттєвого впливу на рівень економічного зростання через її переважно споживчий характер, тоді як експорт є основним драйвером економічного поступу. Україні доцільно застосовувати протекціоністську політику щодо імпорту та стимулювати внутрішнє виробництво, що сприятиме створенню робочих місць, формуванню платоспроможного попиту та зростанню випуску. Щодо експорту, то Україні слід орієнтуватися на відновлення виробництва й експорту чавуна та сталі та забезпечувати безпечні логістичні шляхи, зокрема морський шлях транспортування.

Ключові слова: структура, експорт, імпорт, економічне зростання, зовнішня торгівля, лібералізм, протекціонізм, кластерний аналіз.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 15.

Тельнова Ганна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бізнес-аналітики і цифрової економіки, Державний університет «Київський авіаційний інститут» (просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: hanna.telnova@npp.nau.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-7229>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AA4212-2020>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57218552582>

Швець Нікіта Сергійович – студент, кафедра бізнес-аналітики та цифрової економіки, Державний університет «Київський авіаційний інститут» (просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: tsvets2003@gmail.com

UDC 339.5
JEL: C45; F14; F18; F63

Telnova H. V., Shvets N. S. The Structure of Foreign Trade and Economic Growth of Ukraine: An Empirical Analysis

The article is devoted to substantiating the vision of the development of Ukraine's foreign trade, which consists in establishing a hybrid policy of combining liberalism and protectionism, which provides an optimal structure of exports and imports with a view to maximizing economic growth rates. The aim of the article is to empirically prove the dependence of Ukraine's economic growth on the peculiarities of the structural composition of exports and imports. The influence of the shares of imports and exports of commodity groups on the GDP of Ukraine is analyzed using multivariate cluster analysis. In the course of the study, it was

found that export activity is a key factor in the country's economic growth, while imports play a secondary role. The export structure includes strategically important commodity groups, such as iron and steel, cereals, animal and vegetable fats, which create significant added value and have a high impact on economic development. A high level of integration into global markets, especially through the exportation of metallurgical and agricultural products, increases Ukraine's competitiveness in the international arena and ensures stable foreign exchange inflows to the country. The import structure, although it includes large volumes of mineral fuels, vehicles and engineering products, has a limited impact on economic growth. The main part of imported goods are consumer or raw materials that do not contribute to the creation of added value. The structure of imports does not have a significant impact on the level of economic growth due to its predominantly consumer nature, while exports are the main driver of economic progress. It is advisable for Ukraine to apply a protectionist policy on imports and stimulate domestic production, which will foster the creation of jobs, the formation of solvent demand, and the growth of output. Concerning exports, Ukraine should focus on resuming the production and exportation of iron and steel and provide safe logistics routes, including the sea transportation route.

Keywords: structure, exports, imports, economic growth, foreign trade, liberalism, protectionism, cluster analysis.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 15.

Telnova Hanna V. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Business Analytics and Digital Economy, State University "Kyiv Aviation Institute" (1 Liubomyra Husara Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: hanna.telnova@npp.nau.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-7229>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAY-4212-2020>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218552582>

Shvets Nikita S. – Student, Department of Business Analytics and Digital Economy, State University "Kyiv Aviation Institute" (1 Liubomyra Husara Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: tsvets2003@gmail.com

Ідея відкриття ринків або їх закриття шляхом протекціоністських заходів є однією із основних стратегічних дилем для кожної країни. Від цього рішення залежить стабільність національної економіки, темпи економічного зростання та добробут населення. Відкриття ринків сприяє посиленню міжнародної торгівлі, стимулює конкуренцію, знижує ціни на товари, що є вигідним для споживачів, але може мати негативні наслідки для внутрішніх виробників. З іншого боку, обмеження імпорту дозволяє захистити національне виробництво, проте може призвести до ізоляції економіки й уповільнення темпів зростання. Важливим бачиться окреслення переваг і недоліків лібералізації та протекціонізму, визначення особливості їх застосування в контексті української економіки, а також ситуацій, за яких один підхід може бути доцільнішим за інший. Обґрунтування бачення розвитку зовнішньої торгівлі України полягає в установленні гібридної політики поєднання лібералізму та протекціонізму, яка забезпечує оптимальну структуру експорту та імпорту з огляду на максимізацію темпів економічного зростання.

Лібералізація ринків, або зниження митних бар'єрів, відкриває можливості для бізнесу виходити на зовнішні ринки та залучати іноземний капітал. Це забезпечує доступ до більшої кількості споживачів і сприяє зростанню економіки завдяки експорту. Лібералізація також дозволяє знижувати ціни для внутрішніх споживачів, оскільки конкуренція змушує бізнес оптимізувати виробництво та знижувати собівартість товарів і послуг. Дослідження R. Wacziarg і K. H. Welch [1] демонструють, що лібералізація торгівлі сприяє збільшенню темпів економічного зростання, особливо в країнах,

які активно інтегруються у світову економіку. Аналіз, проведений авторами, доводить, що після лібералізації зростання ВВП і обсяги інвестицій значно збільшуються в середньому, хоча результати можуть варіюватися залежно від країни та контексту.

Ще одне дослідження, яке провели F. Coelli, A. Moxnes, K. H. Ulltveit-Moe [2] на основі даних з торгівлі в 1990-х роках, підтверджує позитивний вплив лібералізації. Особливо позитивно лібералізація вплинула на інноваційну складову в країнах, які до цього були відносно закритими. Зниження тарифів сприяло зростанню кількості патентів і поліпшенню якості продукції завдяки доступу до нових ринків. Аналіз підтвердив, що це не лише збільшувало кількість патентів, але й поліпшувало їх якість, що відбивалося у зростанні кількості цитувань патентів. Цей ефект був більш вираженим у розвинених країнах порівняно з країнами, що розвиваються.

Розглядаючи глобалізацію та лібералізацію ринків, не можна не згадати роботу J. Bhagwati [3], в якій стверджується, що лібералізація торгівлі є основним драйвером економічного зростання, особливо для країн, що розвиваються. Вчений підкреслює, що відкриття ринків сприяє зниженню рівня бідності, створенню нових робочих місць і підвищенню доходів, зокрема серед найбідніших верств населення.

Однак лібералізація має і свої недоліки. Відкриття ринків для імпорту може завдати шкоди внутрішнім виробникам, які не завжди готові конкурувати з дешевшими або якіснішими товарами з-за кордону. Це може призвести до закриття підприємств, втрати робочих місць і зниження рівня зайнятості. Ба більше, залежність

від імпорту може стати небезпечною у випадках економічної чи політичної кризи, коли доступ до певних товарів або ресурсів обмежується. D. Rodrik [4] стверджує, що надмірна лібералізація торгівлі може призвести до соціальної нерівності, втрати національного суверенітету та зниження економічного добробуту для багатьох країн. Він наголошує, що глобальна торгівля часто приносить вигоду великим корпораціям, але водночас призводить до втрати робочих місць у менш розвинених країнах, а також у секторі виробництва в розвинених країнах.

J. Stiglitz [5] також критикує лібералізацію торгівлі, підкреслюючи, що політика вільної торгівлі, яку просувають такі міжнародні організації, як МВФ і Світовий банк, часто не враховує потреби країн, що розвиваються. На думку вченого, така лібералізація часто збільшує економічну нерівність і завдає шкоди місцевим економікам через різку конкуренцію з боку більш розвинених країн.

P. R. Krugman [6] спочатку був прихильником теорій міжнародної торгівлі, проте у своїх пізніших роботах він також звернув увагу на негативні наслідки лібералізації. Зокрема, автор визнає, що зростання китайського імпорту у США значно вплинуло на робочі місця у виробничому секторі, а регіони, які залежать від промислового виробництва, зазнали негативних економічних наслідків через втрату робочих місць і падіння доходів.

Протекціонізм, або обмеження імпорту, дозволяє захистити національне виробництво, особливо в таких стратегічних галузях, як сільське господарство, машинобудування, оборонна промисловість. Протекціоністські заходи сприяють створенню нових робочих місць та підтримці економічної стабільності в умовах криз. Крім того, це може допомогти країнам розвивати свої технологічні сектори та зменшувати залежність від іноземних товарів. Одним з найбільш відомих прихильників протекціонізму є F. List [7]. Вчений вважав, що країни, які тільки розвивають свою промисловість, повинні захищати її від іноземної конкуренції. Захисні тарифи, за його словами, дозволяють створити умови для розвитку місцевої промисловості до того, як вона зможе конкурувати на міжнародних ринках.

Проте протекціонізм має і зворотний бік. Обмеження імпорту призводить до зниження конкуренції, що може мати негативний вплив на якість товарів і послуг та сприяти підвищенню цін для споживачів. У довгостроковій перспективі країни з протекціоністською політикою ризикують залишитися на периферії світового економічного розвитку. А. Smith [8] критикував протекціонізм, вважаючи, що він обмежує економічну свободу та зни-

жує ефективність ринків, та виступав за принцип вільної торгівлі, де кожна країна спеціалізується на виробництві товарів з найменшими витратами.

Наразі існують і емпіричні докази доцільності змішаної політики через фактори економічного циклу [9], періоду впливу [10], регіону застосування [11; 12], характеру зовнішнього попиту, структури експорту та імпорту, стабільності макроекономічного середовища [13].

Сучасна наука в доведенні доцільності протекціонізму чи лібералізму спирається на класичні та неокласичні теорії, теорії переваг, життєвого циклу, масштабної економії. Разом із тим, перевірка теоретичних припущень шляхом збирання, аналізу та інтерпретації емпіричних даних вбачається найбільш дієвим методом доведення обґрунтованої наукової думки. Фрагментарним у науці залишається використання методів інтелектуального аналізу в дослідженні зовнішньоторговельної політики, який, з огляду на наявність діаметрально різних теоретичних поглядів, уможливорює розпізнавання прихованих особливостей ведення зовнішньої торгівлі з урахуванням її структурних характеристик, що доцільно покласти в основу впровадження протекціоністських або ліберальних заходів.

Метою статті є емпіричне доведення залежності економічного зростання України від особливостей структурної будови експорту та імпорту.

Гіпотеза дослідження передбачає, що структура зовнішньої торгівлі (зокрема, частки експорту й імпорту основних товарних груп) має істотний вплив на загальний рівень економічного зростання країни. Таке бачення пояснюється варіативністю спеціалізації країни в зовнішній торгівлі, її конкурентними перевагами на світовому ринку, а також рівнем інтеграції у глобальні економічні ланцюги.

Методика перевірки гіпотези полягає в застосуванні методів багатовимірного кластерного аналізу, який реалізовується за допомогою програмного забезпечення *Statistica*.

На першому етапі проводиться ієрархічний кластерний аналіз, який допомагає визначити доцільну кількість кластерів залежно від схожості в частках експорту та імпорту загалом у ВВП, основних товарних груп у структурі, а також економічного зростання. Враховуючи оптимальну кількість кластерів, на основі методу Варда будується дендрограма, яка демонструє відмінності в структурах даних експорту та імпорту України.

Подальше застосування методу кластеризації *k*-середніх дозволяє уточнити сформовані кластери та надати їм описову характеристику.

Для аналізу використано дані за основними товарними групами експорту та імпорту й економічного зростання України за період 2004–2023 рр. Статистичними базами аналізу є дані International Trade Centre [14] та World Bank [15].

На основі даних щодо часток експорту та імпорту у ВВП і рівня економічного зростання проведено багатовимірний кластерний аналіз. Результати ієрархічного кластерного аналізу свідчать про доцільність формування восьми кластерів (рис. 1).

Дендрограму ієрархічного кластерного аналізу наведено на рис. 2.

Подальший аналіз методом *k*-середніх (табл. 1) дає більш достовірні результати, які уможливають визначення характеристик економічного зростання.

Негативні показники за кластерами 1, 4 та 8 пояснюються кризовими умовами: світовою фінансовою кризою, політичною кризою, пандемією та початком повномасштабного вторгнення. Проте в ці періоди спостерігається найменша частка експорту у ВВП, що обмежує можливості економічної активності.

Найбільш сприятлива ситуація для економічного зростання спостерігається в період активної зовнішньої торгівлі (кластер 6), оскільки зростання ВВП у 2023 р. було обумовлено адаптацією економіки України до умов повномасштабного вторгнення у 2022 р.

У часи стабільності також можна констатувати оптимальні частки експорту та імпорту за кластером 2 (періоди 2006, 2007, 2021 рр.), коли імпорт у середньому складав близько 45%. Помірні темпи економічного зростання у стабільні періоди у кластерах 3 та 4 обумовлені більш значним перевищенням обсягів імпорتنих операцій над експортними.

Для більш детального аналізу доцільно провести аналіз впливу структурних характеристик експорту та імпорту на економічне зростання.

На основі проведеного ієрархічного кластерного аналізу констатовано доцільність формування трьох кластерів з імпорту та експорту (рис. 3а, 3б).

Дендрограму ієрархічного кластерного аналізу наведено на рис. 4а та рис. 4б.

Результати кластерного аналізу методом *k*-середніх, який уточнює ієрархічний кластерний аналіз, наведено в табл. 2, табл. 3. При цьому експортні та імпорتنі товарні категорії можна умовно поділити на три групи: найменш впливові (не мають суттєвого впливу на економічне зростання); помірного впливу (займають більшу частину експорту чи імпорту, але їхня частка приблизно однакова в усіх кластерах); найбільш впливові (відрізняються великою часткою експорту чи імпорту та мають істотний вплив на економічне зростання).

Кластер 1 за експортом (2004–2008 рр., 2010–2011 рр.) – є узагальненням найсприятливіших періодів економічного зростання на основі структури експорту з гарною товарною структурою.

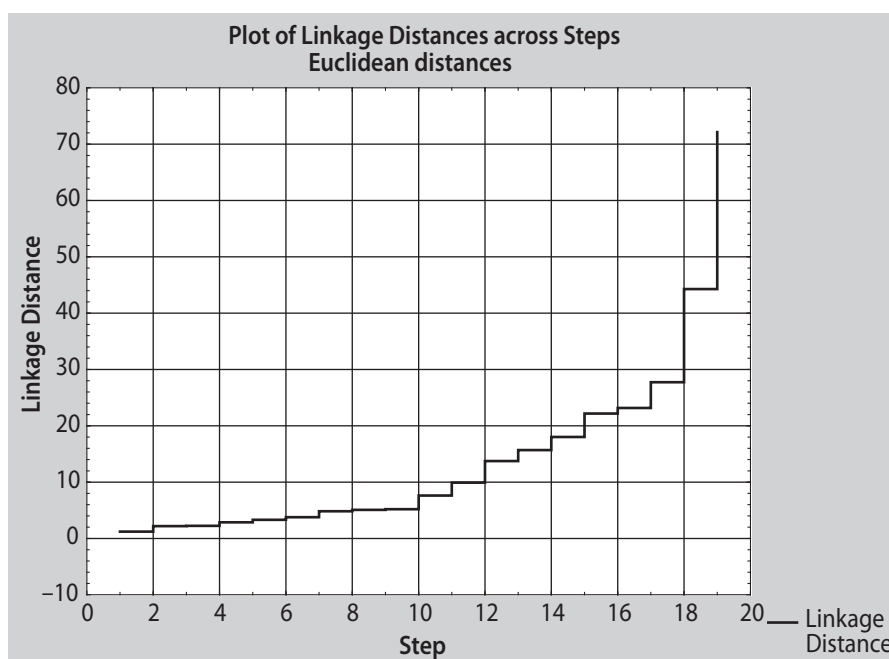

Рис. 1. Ієрархічний кластерний аналіз за частками експорту та імпорту у ВВП України у 2004–2023 рр.
Джерело: побудовано на основі даних [14;15].

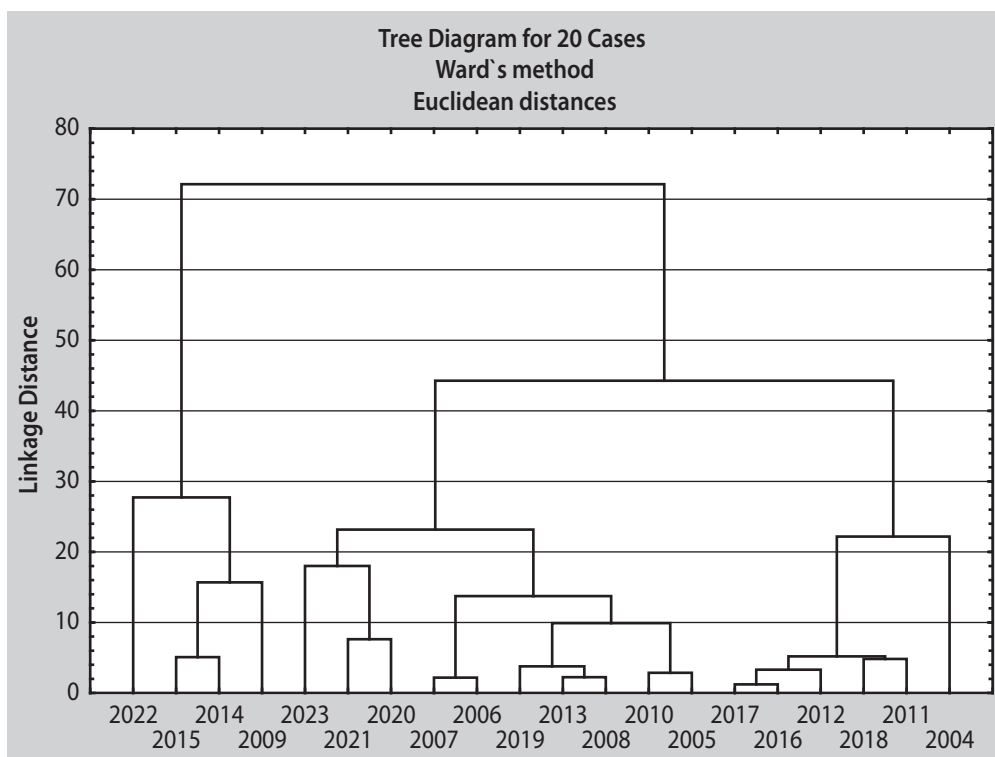

Рис. 2. Дендрограма ієрархічного кластерного аналізу за частками експорту та імпорту у ВВП України у 2004–2023 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [14; 15].

Таблиця 1

Середні значення за кластерним аналізом часток експорту та імпорту у ВВП України за методом *k*-середніх, %

Кластер	Частка експорту у ВВП	Частка імпорту у ВВП	Зростання ВВП
Кластер 1 (2009, 2020 рр.)	40,88	42,44	–9,44
Кластер 2 (2006, 2007, 2021 рр.)	41,73	44,91	6,41
Кластер 3 (2005, 2008, 2010, 2013, 2019 рр.)	44,32	49,50	2,53
Кластер 4 (2014, 2015 рр.)	50,60	53,65	–9,93
Кластер 5 (2011, 2012, 2016, 2017, 2018 рр.)	47,89	55,35	2,78
Кластер 6 (2004 р.)	58,70	51,28	11,80
Кластер 7 (2023 р.)	28,59	49,51	5,32
Кластер 8 (2022 р.)	35,44	51,95	–28,76

Джерело: розраховано на основі кластерного аналізу.

Характеризується активним зростанням економіки, високим попитом на сировину, яка була основою експорту України (зернові, метали, продукція агропромислового комплексу), високим рівнем врожаїв, низькими виробничими витратами, зростанням промисловості, а також сприятливим валютним курсом для експортерів. Дані періоди включають часи динамічного зростання експорту металів та зернових через підвищення цін на світових ринках.

Кластер 2 за експортом (2009 р., 2012–2019 рр., 2021 р.) – є періодами стабілізації після криз. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. суттєво скоротила попит на товари, однак у наступні роки відновлення світової економіки дозволило Україні повернутися до стабільних експортних обсягів. Після 2014 р. (втрата ринку Росії, переорієнтація на ЄС) країна адаптувалася до нових умов міжнародної торгівлі. У цей період Україна почала диверсифіку-

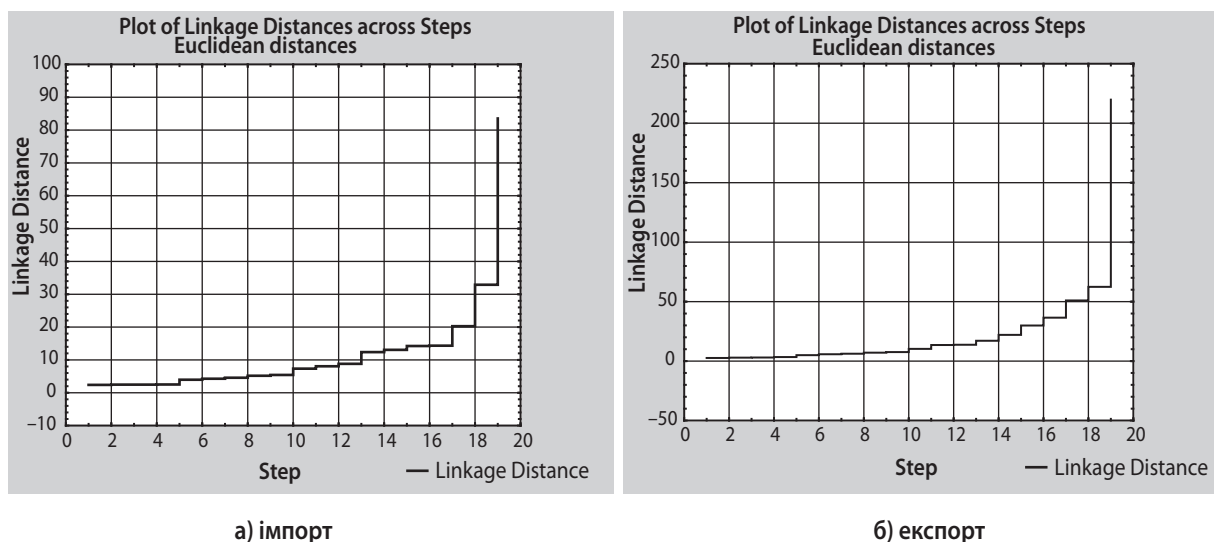

Рис. 3. Ієрархічний кластерний аналіз експорту та імпорту товарних груп України у 2004–2023 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [14; 15].

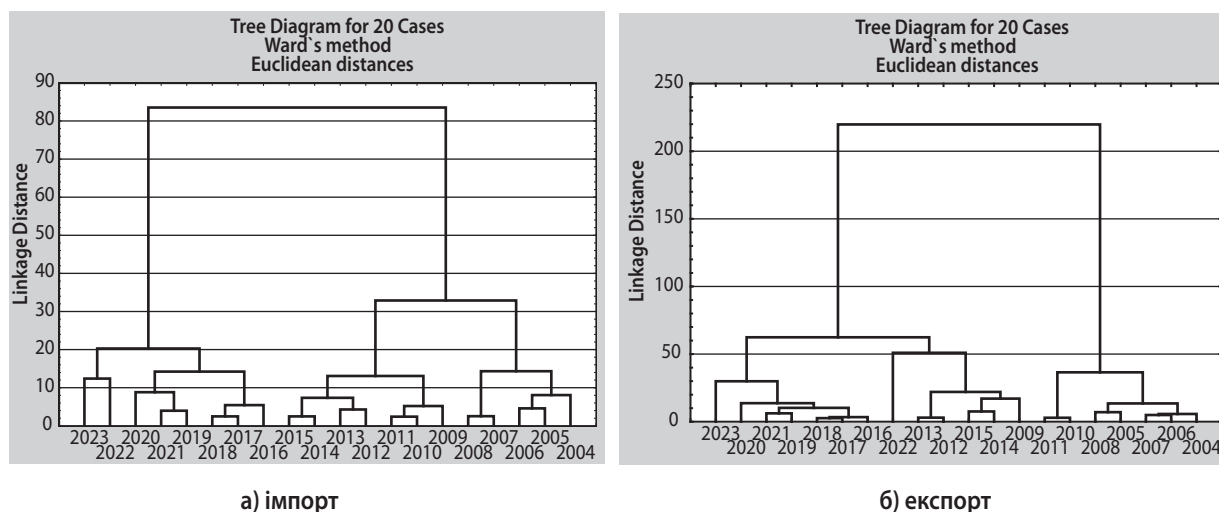

Рис. 4. Дендрограма ієрархічного кластерного аналізу експорту та імпорту товарних груп України у 2004–2023 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [14; 15].

вати експортні напрямки, збільшуючи такі частки продукції агропромислового комплексу, як олійні культури та зернові.

Кластер 3 за експортом (2020 р., 2022–2023 рр.) – є кризовими періодами, які включають пандемію COVID-19 та воєнні дії. Пандемія COVID-19 спричинила скорочення попиту на багато видів товарів, а повномасштабна війна, яка почалась у 2022 р., суттєво обмежила експорт через блокаду портів, зруйновану інфраструктуру та логістичні труднощі. Втрата підприємств на окупованих територіях, переорієнтація експорту на критичні товари (зернові, олійні), зниження виробничих потужностей через бойові дії, є її наслідками.

У цей період Україна зберегла експорт лише завдяки підтримці міжнародних партнерів (зернова угода) та значному попиту на продовольство у світі.

Для визначення впливу часток експортних товарних груп на ВВП доцільно розглянути детальніше, до яких категорій значущості вони належать.

Найменш впливовими факторами виявились: олійні насіння та плоди, різноманітні зернові, тваринні та рослинні жири й олії, які є незначними товарними групами для економічного зростання з частками 2,35%, 5,31%, 8,72% та 5,64%, 11,72%, 17,77% відповідно. Хоча їх частка зростає у Кластері 3, вплив на економічний розвиток обмежений, оскільки це товари з низькою доданою вартістю.

Таблиця 2

Середні значення за кластерним аналізом структури експорту товарних груп України методом *k*-середніх, %

Показник	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
Зернові	6,92	20,09	27,35
Тваринні, рослинні або мікробні жири та олії, продукти їх розщеплення; готові їстівні жири	5,64	11,72	17,77
Олійні насіння та плоди; різноманітні зерна, насіння та плоди; промислові або медичні елементи	2,35	5,31	8,72
Чавун і сталь	57,58	31,36	14,51
Руди, шлаки та зола	6,00	8,88	9,21
Електричні машини й обладнання та їх частини; звукові пристрої та телевізійне обладнання	7,17	7,72	6,81
Деревина та вироби з деревини; деревне вугілля	2,77	3,55	4,89
Залишки та відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	1,18	3,02	4,16
Ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої; їх частини	9,89	7,06	4,02
М'ясо та їстівні субпродукти	0,49	1,29	2,57
Приріст ВВП	6,06	-1,99	-9,06

Джерело: розраховано на основі кластерного аналізу.

Таблиця 3

Середні значення за кластерним аналізом структури імпорту товарних груп України методом *k*-середніх, %

Показник	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
Мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки; бітумні речовини	46,14	38,69	30,77
Транспортні засоби, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та приладдя	9,17	17,63	13,88
Електричні машини та обладнання та їх частини; апарати для запису та відтворення звуку, телевізійні елементи	9,66	7,42	14,19
Атомні реактори, котли, машини та механічні пристрої; його частини	13,83	16,67	16,13
Товари, в іншому місці не зазначені	1,21	0,97	2,94
Пластмаси та вироби з них	6,86	6,18	7,29
Фармацевтична продукція	5,66	4,34	5,82
Оптичні, фотографічні, кінематографічні, вимірювальні, контрольні, прецизійні, медичні чи хірургічні елементи	2,08	2,14	2,88
Чавун і сталь	4,12	5,15	3,18
Добрива	1,29	0,81	2,92
Приріст ВВП	-0,10	0,67	-0,14

Джерело: розраховано на основі кластерного аналізу.

Фактори помірного впливу: м'ясо та їстівні субпродукти є незначною товарною групою з частками 0,49%, 1,29%, 2,57% у всіх кластерах. Незважаючи на незначне зростання у Кластері 3, ця категорія має низький вплив на економічне зростання. Залишки та відходи харчової промисловості, готові корми для тварин мають стабільно низькі частки

(1,18%, 3,02%, 4,16%) у структурі експорту. Ця група не створює доданої вартості та не має значного впливу на економічне зростання. Деревина та вироби з деревини, деревне вугілля також належать до малозначущих товарних груп з частками 2,77%, 3,55%, 4,89% у всіх кластерах. Їхній вплив на економіку обмежений через низький рівень переробки.

Найбільш впливові фактори: чавун і сталь є найважливішою товарною групою з високими частками в усіх кластерах (57,58%, 31,36%, 14,51%). Цей сектор значно сприяє економічному зростанню завдяки високому рівню доданої вартості та інтеграції у глобальні ринки. Зернові є стратегічно важливими для експорту, маючи стабільно зростаючі частки (6,92%, 20,09%, 27,35%). Ця товарна група відіграє ключову роль у розвитку аграрного сектора України.

Кластер 1 за імпортом (2004–2005 рр., 2009–2015 рр.) є узагальненням несприятливих періодів, хоча вони й охоплюють періоди економічної стабільності та помірної зростання, особливо у 2004–2008 рр., перед глобальною фінансовою кризою. Характеризується активною інтеграцією України у світові ринки, зростанням цін на сировинні ресурси, стабільністю макроекономічної політики, підвищенням промислового виробництва та інфраструктурними інвестиціями, що стимулювали імпорт машин, обладнання та енергетичних ресурсів. У 2009 р. спостерігався короткостроковий спад через вплив світової фінансової кризи, проте з 2010 р. економіка почала відновлюватися.

Кластер 2 за імпортом (2006–2008 рр.) – пік економічного зростання перед кризою. Зростання світової економіки, активний кредитний ринок, високий попит на інвестиційні товари, рекордний рівень іноземних інвестицій, зростання внутрішнього споживання, сприятливі умови для розвитку бізнесу, високий імпорт транспортних засобів та обладнання вказує на модернізацію виробництва. Проте цей кластер передував економічній кризі, яка вибухнула у 2009 р., що стало початком періоду спадання.

Кластер 3 за імпортом (2016–2023 рр.) є найбільш складним через численні кризи, які вплинули на імпорتنу структуру. Пандемія COVID-19 (2020–2021 рр.), руйнування глобальних ланцюгів постачання, війна (починаючи з 2022 р.), санкції, що вплинули на міжнародну торгівлю, економічна криза 2014–2015 рр., девальвація гривні, скорочення купівельної спроможності населення, а також зміна торговельних партнерів через геополітичні події. У цей період імпорт був переорієнтований на критично важливі товари, такі як фармацевтична продукція, продукти харчування та військові товари.

Відповідно, для визначення впливу часток імпорتنих товарних груп на ВВП доцільно розглянути детальніше, до яких категорій значущості вони належать.

Найменш впливовими факторами визначено: фармацевтичні продукти (мають стабільно низькі частки 5,66%, 4,34%, 5,82% у всіх кластерах), вплив яких на економічне зростання є обмеженим, оскільки вони здебільшого покривають внутрішній попит

і не сприяють створенню доданої вартості всередині країни. Оптичні, фотографічні, медичні та хірургічні елементи демонструють низькі показники (2,14%, 2,44%, 2,88%) у всіх кластерах. Ця товарна група не має суттєвого впливу на економічний розвиток через обмежений масштаб споживання. Товари, в іншому місці не зазначені, мають мінімальні частки (1,21%, 0,97%, 2,94%) у структурі імпорту, що свідчить про їхню незначну роль у загальному економічному процесі.

Фактори помірної впливу: електричні машини та обладнання мають помірні частки (9,66%, 7,42%, 14,19%) у всіх кластерах. Ця група є важливою для технологічного розвитку, проте її значення для економічного зростання обмежене через імпорتنу залежність. Транспортні засоби, крім залізничного рухомого складу, демонструють частки 9,17%, 17,63%, 13,88% у структурі імпорту. Вони покривають внутрішні потреби у транспортній інфраструктурі, але їхній внесок у економічне зростання є середнім. Атомні реактори, котли, машини та механічні пристрої також мають середні частки (13,83%, 16,67%, 16,13%) і відіграють певну роль у забезпеченні промисловості, проте їхній економічний вплив є помірним.

Найбільш впливові фактори: мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки є найвпливовішою товарною групою в імпорті, маючи частки 46,14%, 38,69%, 30,77% у всіх кластерах. Їхній вплив на економіку значний, оскільки вони є основою енергетичного забезпечення країни та сприяють створенню доданої вартості.

Отже, структура імпорту має обмежений вплив на економічний розвиток України. Основні імпортні товарні групи, такі як мінеральне паливо, електричне та механічне обладнання, покривають критичні потреби економіки, але не сприяють створенню доданої вартості чи довгостроковому зростанню. Структура експорту, навпаки, є значущим чинником економічного зростання. Експорт товарів з високою доданою вартістю, таких як чавун і сталь, відіграє ключову роль у формуванні ВВП та інтеграції України у світову економіку. Ключова відмінність полягає в тому, що в той час як імпорт здебільшого спрямований на задоволення внутрішніх потреб та енергетичну безпеку, експорт є рушійною силою економіки, сприяючи залученню іноземної валюти, розвитку галузей і міжнародному позиціонуванню країни. Виходячи з означеного Україні доцільно застосовувати протекціоністську політику щодо імпорту та стимулювати внутрішнє виробництво, що сприятиме створенню робочих місць, формуванню платоспроможного попиту та зростанню випуску.

Щодо експорту, то Україні слід орієнтуватися на відновлення виробництва й експорту чавуна та сталі та забезпечувати безпечні логістичні шляхи, зокрема морський шлях транспортування.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження встановлено, що експортна діяльність є ключовим чинником економічного зростання країни, тоді як імпорт відіграє другорядну роль.

Експортна структура включає стратегічно важливі товарні групи, такі як чавун і сталь, зернові культури, тваринні та рослинні жири, які створюють значну додану вартість і мають високий вплив на економічний розвиток. Високий рівень інтеграції в глобальні ринки, особливо через експорт металургійної та аграрної продукції, підвищує конкурентоспроможність України на міжнародній арені та забезпечує стабільні надходження валюти в країну.

Імпортна структура, хоча й включає великі обсяги мінерального палива, транспортних засобів і машинобудівної продукції, має обмежений вплив на економічне зростання. Основна частина імпортованих товарів є споживчими або сировинними продуктами, що не сприяють створенню доданої вартості. Наприклад, мінеральне паливо, хоч і є критично важливим для енергетичної безпеки, не забезпечує значного економічного зростання через відсутність переробки та залежність від зовнішніх постачальників. Інші товарні групи, такі як фармацевтичні продукти чи оптичне обладнання, задовольняють внутрішній попит, проте їх частка у структурі імпорту та вплив на економіку залишаються низькими.

Таким чином, структура імпорту не має суттєвого впливу на рівень економічного зростання через її переважно споживчий характер, тоді як експорт є основним драйвером економічного зростання. Україні доцільно застосовувати протекціоністську політику щодо імпорту та стимулювати внутрішнє виробництво, що сприятиме створенню робочих місць, формуванню платоспроможного попиту та зростанню випуску. Щодо експорту, то Україні слід орієнтуватися на відновлення виробництва й експорту чавуна та сталі та забезпечувати безпечні логістичні шляхи, зокрема морський шлях транспортування.

Перспективою подальших розробок є зосередження досліджень на підвищенні рівня переробки експортної продукції та диверсифікації її структури. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Wacziarg R., Welch K. H. Trade Liberalization and Growth: New Evidence. *The World Bank Economic*

Review. 2008. Vol. 22. No. 2. P. 187–231.

DOI: 10.1093/wber/lnh007

2. Coelli F., Moxnes A., Ulltveit-Moe K. H. Better, Faster, Stronger: Global Innovation and Trade Liberalization. *The Review of Economics and Statistics*. 2022. Vol. 104. Iss. 2. P. 205–216.
DOI: https://doi.org/10.1162/rest_a_00951
3. Bhagwati J. In Defense of Globalization. Oxford University Press, 2004. 320 p.
4. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. W. W. Norton & Company, 2012. 368 p.
5. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. W. W. Norton & Company, 2003. 304 p.
6. Krugman P. R. Technology, Trade, and Factor Prices. *Journal of International Economics*. 2000. Vol. 50. Iss. 1. P. 51–71.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(99\)00016-1](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00016-1)
7. List F. The National System of Political Economy. Longmans, Green, 1885. 454 p.
8. Smith A. The Wealth of Nations. Aegitas, 2016. 685 p.
9. Telnova H., Kolodiziev O., Petchenko M. et al. Foreign trade policy and its impact on economic growth. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 4. P. 345–357.
DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptive.4.51.2023.4097>
10. Hossain T., Maitra B. Monetary policy, trade openness and economic growth in India under monetary-targeting and multiple-indicator approach regimes. *Arthaniti: Journal of Economic Theory and Practice*. 2020. Vol. 19. Iss. 1. P. 108–124.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0976747919852859>
11. Burange L. G., Ranadive R. R., Karnik N. N. Trade openness and economic growth nexus: A case study of BRICS. *Foreign Trade Review*. 2019. Vol. 54. Iss. 1. P. 1–15.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0015732518810902>
12. Kong Q., Peng D., Ni Y. et al. Trade openness and economic growth quality of China: Empirical analysis using ARDL model. *Finance Research Letters*. 2021. Vol. 38. Art. 101488.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101488>
13. Farahane M. J., Heshmati A. Trade and Economic Growth: Theories and Evidence from the Southern African Development Community. *IZA Discussion Paper Series* No. 13679. Bonn, Germany: Institute of Labor Economics, 2020. URL: <https://docs.iza.org/dp13679.pdf>
14. International Trade Centre. URL: <https://www.trademap.org>
15. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>

REFERENCES

- Bhagwati, J. In Defense of Globalization. Oxford University Press, 2004.
- Burange, L. G., Ranadive, R. R., and Karnik, N. N. "Trade openness and economic growth nexus: A case

- study of BRICS". *Foreign Trade Review*, vol. 54, no. 1 (2019): 1-15.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0015732518810902>
- Coelli, F., Moxnes, A., and Ulltveit-Moe, K. H. "Better, Faster, Stronger: Global Innovation and Trade Liberalization". *The Review of Economics and Statistics*, vol. 104, no. 2 (2022): 205-216.
DOI: https://doi.org/10.1162/rest_a_00951
- Farahane, M. J., and Heshmati, A. "Trade and Economic Growth: Theories and Evidence from the Southern African Development Community". *IZA Discussion Paper Series* no. 13679. Bonn, Germany: Institute of Labor Economics, 2020. <https://docs.iza.org/dp13679.pdf>
- Hossain, T., and Maitra, B. "Monetary policy, trade openness and economic growth in India under monetary-targeting and multiple-indicator approach regimes". *Arthaniti: Journal of Economic Theory and Practice*, vol. 19, no. 1 (2020): 108-124.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0976747919852859>
- International Trade Centre. <https://www.trademap.org>
- Kong, Q. et al. "Trade openness and economic growth quality of China: Empirical analysis using ARDL model". *Finance Research Letters*, art. 101488, vol. 38 (2021).
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101488>
- Krugman, P. R. "Technology, Trade, and Factor Prices". *Journal of International Economics*, vol. 50, no. 1 (2000): 51-71.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(99\)00016-1](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00016-1)
- List, F. *The National System of Political Economy*. Longmans, Green, 1885.
- Rodrik, D. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. W. W. Norton & Company, 2012.
- Smith, A. *The Wealth of Nations*. Aegitas, 2016.
- Stiglitz, J. E. *Globalization and Its Discontents*. W. W. Norton & Company, 2003.
- Telnova, H. et al. "Foreign trade policy and its impact on economic growth". *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (2023): 345-357.
DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4097>
- Wacziarg, R., and Welch, K. H. "Trade Liberalization and Growth: New Evidence". *The World Bank Economic Review*, vol. 22, no. 2 (2008): 187-231.
DOI: 10.1093/wber/lhn007
- World Bank. <https://data.worldbank.org/>